

DE PLANTAGE

Ko van Geemert
De Plantage
een literaire wandeling

UITGEVERIJ BAS LUBBERHUIZEN

Eerste druk oktober 1993
Tweede druk februari 1994
Derde herziene en uitgebreide druk juni 2002
Vierde herziene en uitgebreide druk mei 2016

© 2016 Ko van Geemert / Uitgeverij Bas Lubberhuizen

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp en plattegrond Gijs Sierman

Omslagfoto © Adriaan Morriën in het plantsoen tegenover zijn huis
aan de Plantage Muidergracht, begin jaren vijftig. Foto Dirk de Herder /
Nederlands Fotomuseum

Foto's binnenwerk © De rechten op de foto's liggen bij de in de
fotoverantwoording genoemde instanties of personen. De uitgever
heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Mocht u deson-
danks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, dan kunt u
contact opnemen met Uitgeverij Bas Lubberhuizen.

NUR 321

ISBN 978 90 593 7413 3

www.lubberhuizen.nl

Inleiding

‘Naar de letter genomen wordt de – ruim driehonderd jaar oude – Amsterdamse Plantagebuurt gevormd door de Plantage Middenlaan, haar zijstraten Plantage Parklaan, Kerklaan, Westermanlaan, Lepellaan en Badlaan, plus de Henri Polaklaan, de Plantage Muidergracht, de Plantage Doklaan, het deel van de Anne Frankstraat tot de Latjesbrug (over de Nieuwe Herengracht) en de recente Plantagekade.’

Zo begon ik bijna 25 jaar geleden mijn inleiding bij de eerste druk van dit boekje (1993) en veel is er wat dit betreft niet veranderd, al is de Plantagekade, tot stand gekomen aan het einde van de jaren tachtig van de vorige eeuw, natuurlijk iets minder recent dan toen.

In mijn inleiding destijds meldde ik ook al dat we tijdens deze wandeling – die naar schatting toch wel een uurtje of twee in beslag zal nemen – de Plantage wat ruimer zullen opvatten, namelijk van het Jonas Daniël Meijerplein, start en finish van de route, tot aan de Muiderpoort en het Weesperplein; zie het plattegrondje achterin.

Tijdens de wandeling staan we stil bij plaatsen waar schrijvers hebben gewoond of waarover zij geschreven hebben. Dat zijn er vele; de namen van de auteurs vindt u in het personenregister achterin. De nadruk ligt op de naoorlogse literatuur, met uitzonderingen uit eerdere perioden.

Deze vierde druk is aangevuld met tientallen nieuwe fragmenten. Aan de andere kant is ook een aantal citaten weggelaten, met name die betrekking hadden op de Hortus Botanicus

en Artis, aangezien daarover inmiddels aparte uitgaven zijn verschenen.

Deze literaire wandeling gaat over meer dan literatuur. Dan denk ik in de eerste plaats aan de overal aanwezige geschiedenis van de buurt, waarin de Tweede Wereldoorlog een diep gat sloeg. Maar ook ontwikkelingen in de Plantage, bijvoorbeeld op toeristisch of cultureel gebied, zullen zo nu en dan aan bod komen.

Uiteraard verandert de wereld voortdurend – ja, zelfs in de Plantage! – zodat het kan voorkomen dat de werkelijkheid er anders is gaan uitzien dan in de tekst wordt beweerd.

Het is niet anders.

Tot slot dit. De Plantage is zonder twijfel de meest groene buurt in de Amsterdamse binnenstad. In deze wandeling zullen we dan ook hier en daar de aandacht vestigen op een stukje groen of een bijzondere boom.

Tot mijn plezier wist dichter en essayist Herman de Coninck (1944-1997) in 1983 (*Over de troost van pessimisme*) literatuur en poëzie op beeldende wijze aan natuur en bomen te koppelen:

Toen ik ooit les gaf, poëzie, aan jongens die daar helemaal niet om gevraagd hadden, was de eerste vraag: moeten we dat kennen voor het examen? Nee, voor het leven, zei ik. En de tweede vraag was: waartoe dient dat dan? Ik vond dat een erg domme vraag en probeerde kwaad-aardig te onthouden wie ze gesteld had. Poëzie dient namelijk nergens toe, en dat is op zich al een verdienste. Deze wereld wordt verpest door zijn utilitarisme, als iets niet meteen winstgevend is, deugt het niet. Dus leve het nutteloze. Waartoe dient een wandeling door het bos? Hoeveel is dat waard? Wat mag zo'n bos kosten? Wat kost stilte?

Ik hoop van harte dat u zich tijdens deze wandeling door de Plantage amuseert. Ik zelf werd er in 1950 geboren en zag geen reden te vertrekken.

Ko van Geemert

START

(zie voor de routekaart blz. 142-143)

»» **Jonas Daniël Meijerplein, bereikbaar met tram 9 en 14 en per metro, station Waterlooplein, uitgang Hortusplantsoen. Op loopafstand is de ondergrondse parkeergarage onder het stadhuis/muziektheater.**

Dit plein is genoemd naar de man, geboren in 1780, die in 1810 een verzoening tot stand bracht tussen de Portugees- en de Hoogduits-joodse gemeente. (Op een van de straatnaambordjes wordt zijn naam met een y gespeld – ten onrechte. Het is overigens sowieso aardig om eens naar de straatnaambordjes te kijken: het is een zootje: vol fouten, verschillende lettertypen, onleesbaar, enzovoort.) Hij overleed in 1834.

Op het plein staat het beeld De Dokwerker uit 1952. Het is gemaakt door Mari Andriessen en herinnert ons aan de Februari-staking van 25 februari 1941 als protest tegen het wegvoeren van joodse landgenoten. A. den Doolaard (pseudoniem van Cornelis Spoelstra, 1901-1994) beschrijft deze gebeurtenis in zijn bundel *De Partizanen en andere gedichten* (1944):

*Zij staakten niet om goed of geld,
Niet om der wille van den brode;
Zij staakten tegen 't bruut geweld;
Zij staakten om geslagen joden.*

Het standaardwerk over deze daad van verzet werd geschreven door dr. B.A. Sijes (*De Februari-staking, 25-26 februari 1941*, 1954). In 1988 verscheen de door stadshistoricus dr. Richter Roegholt geschreven biografie van deze, hier vlakbij (Valckenierstraat

49) geboren Ben Sijes (1908-1981), een autodidact die uitgroeide tot een van de grootste deskundigen op het gebied van de Tweede Wereldoorlog. Ook Richter Roegholt (1925-2005) woonde hier dichtbij: Nieuwe Herengracht 35.

Tim Krabbé komt door het beeld op dit plein ('De Dokwerker', NRC Handelsblad, 26 februari 1982) tot het volgende inzicht: *'De Dokwerker was geen dokwerker, maar een Haarlemse timmerman die later een bekend aannemer is geworden,' heeft Mari Andriessen een paar maal gezegd. Ik heb daaruit de lering getrokken: bederf nooit een verhaal met te veel research.*

A.F.Th. van der Heijdens alter ego Albert Egberts raakt hier verzeild tijdens de rellen bij de kroning van koningin Beatrix in 1980 (*De slag om de Blauwbrug*, 1983): *Op het Jonas Daniël Meijerplein restten steeds minder betogers. De Dokwerker bleef eenzaam achter, zijn kolenschoppen in dat dubbelzinnige gebaar dat evenzeer machteloosheid als daadkracht uitdrukt ...*

Zou hij het gedicht van Adriaan Morriën (1912-2002) 'Jonas Daniël Meijerplein' (uit de bundel *Moeders en zonen*, 1962) gekend hebben ...

De Dokwerker op het Jonas Daniël Meijerplein met op de achtergrond de Portugees-Israëlitische synagoge. Dit monument voor het verzet tijdens de Februaristaking in 1941 drukt volgens Adriaan Morriën eerder 'forse hulpeloosheid dan tegenstand uit'. Foto Henk-Jan van der Klis

*Het standbeeld van de man
bestendigt zijn gebaar
dat eerder forse hulpeloosheid
dan tegenstand uitdrukt.*

Of zou het bij nadere beschouwing vrijwel iedereen zo vergaan als Frans Pointl in zijn bundel *Rijke mensen hebben moeilijke maten* uit 1993: *Tussen twee synagogen staat de dokwerker. Nu ik hem goed bekijk besef ik dat hij niet alleen stoere onverzettelijkheid maar tegelijkertijd ook machteloosheid uitstraalt.*

Je zou kunnen zeggen dat we hier in het centrum staan van wat ooit de Jodenbuurt was, met aan de ene kant de Nieuwmarkt-buurt en aan de andere de Plantage. Maurits Mok schreef in *De Jodenbuurt* (1947):

*Wie in de Jodenbuurt verdwaalt,
peinst als een mensch die iets wil vinden
dat nooit kan worden achterhaald:
een droom, de schim van een beminde...
Zoo peinsde Job eens op zijn vaalt.*

Dit gebied is treffend beschreven door auteurs als Meijer Sluysen (zie bijvoorbeeld de bloemlezing *Voordat hij het vergat*, 1973) en Siegfried van Praag (*Jeruzalem van het Westen*, 1961, en *De arend en de mol. Autobiografische schetsen*, 1973).

Meijer Sluysen (1901-1973) werd geboren in de Markensteeg, een straatje dat in het verlengde lag van de nabijgelegen Valkenburgerstraat, maar dat allang niet meer bestaat.

Siegfried van Praag werd in 1899 geboren in de Sarphatistraat; zijn geboortehuis heeft plaatsgemaakt voor een universiteitsgebouw. Later betrok hij een huis op steenworpafstand, in de Spinozastraat, waar we nog zullen komen. Hij woonde sinds 1936 in Brussel en overleed daar op 102-jarige leeftijd op zaterdag 16 maart 2002. Over zijn vertrek destijds uit Amsterdam schreef Van Praag (*Een lange jeugd in joods Amsterdam*, 1985):

Ik wil het afscheid niet plechtiger doen voorkomen dan het was. We waren toch niet van Amsterdam en Nederland afgescheiden. We zouden er vaak heen reizen. De vrienden zeiden dat we altijd welkom waren en ze hielden woord. Ik sloeg toen geen weemoedige blik op de torens van Amsterdam en dacht niet aan de joden van de Breestraat, de Weesperstraat, de Swammerdamstraat en de Plantage. Dit alles bleef toch. Alleen wij gingen verhuizen. Het kwam niet in me op dat de torens zouden blijven, maar de joden vergaan. De trein kwam in beweging, men wuifde ons na, wij wuifden zo lang als onze armen reikten en de weg ons de achterblijvers niet verborg. Ik kies in retrospectie dit ogenblik voor het eind van mijn jeugd in joods Amsterdam.

De Dokwerker kijkt uit op het synagogencomplex aan de overkant van de Weesperstraat, architect Elias Bouman (1636-1686), dat in 1987 werd geopend als het Joods Historisch Museum. Oud-directeur en voormalig PvdA-Tweede Kamerlid Judith Belinfante publiceerde in 1996 een bundel literaire miniaturen, getiteld *Een glimp van de eeuwigheid*.

Martin Veltman liet zich (*De Veltman-verzameling*, 1996) door dit plein inspireren tot het volgende quintijn:

Jonas Daniël Meijerplein

Over het steengruis schaduw van de iepen.

Is dit een plaats, een plaats onder de zon?

*Hoor je ze niet, die om hun moeder riepen,
de kinderen die naar de treinen liepen?*

Hier was het dat de koude reis begon.

Achter de rug van De Dokwerker bevindt zich de – eveneens door Elias Bouman ontworpen – Portugees-Israëlitische synagoge uit 1675, die begin jaren negentig ingrijpend werd gerestaureerd en voor het publiek toegankelijk is. De synagoge vormt samen met het Joods Historisch Museum, de Hollandse Schouwburg (en het toekomstige Sjoa Museum op de Plantage Middenlaan) het Joods Cultureel Kwartier.

»» **We lopen verder het plein over, in de richting van het water en de Hortus Botanicus.**

De brug rechts, over de Nieuwe Herengracht, is genoemd naar M.S. Vaz Dias (1881-1963), in 1904 oprichter van het eerste persbureau in Nederland. Wanneer de brug open staat, is sinds 1982 een gedicht van Kristiaan Kanstadt (pseudoniem van Jan Maat) zichtbaar, getiteld *Wibautotisme*. De opmerkelijke typografie is van Karim Hashem.

»» **We gaan linksaf de Nieuwe Herengracht op.** (Let op: de spelling van dit stukje gracht verandert binnen vijftig meter van Nieuwe Heerengracht in het correcte Nieuwe Herengracht.)

»» **Dan rechtsaf over de Hortusbrug, 'de poort tot de Plantage'.**
We blijven op de brug even staan.

Ook onder deze brug werd een kunstwerk aangebracht. In 1993 werd hier namelijk een enorme foto (14 bij 10 meter) van Inez van Lamsweerde geplaatst, getiteld *Devorah en Nienke*, uitdagend gekleed en de benen gespreid. Vóór de officiële opening werd de foto vernield. *Het Parool* daarover op 10 september 1993: *In een telefoontje aan het ANP heeft een lid van de antiseksistische actiegroep De Schone Waakster de verantwoordelijkheid voor de daad op zich genomen. Doel van de actie, was de aandacht vestigen op het pornografische karakter van het kunstwerk.*

Het kunstwerk heeft er nog lang gehangen, beklad en wel, maar is uiteindelijk verwijderd.

De hoofdpersoon uit *Een geluid als van onweer* (1993) van Hannes Meinkema (pseudoniem van Hannemieke Stamperius) maakt elke morgen met haar kind de wandeling Tropeninstituut-Geldersekade:

Ze staat al bij de brug over de Nieuwe Herengracht, en als die opengaat tilt ze, alweer, even de baby op om te kijken. [...] Daar komt het schip, een binnenschip, van het soort waarop ze als kind altijd wilde wonen.

[...] Op deze boot hebben ze achter de waslijn een schommel neergezet, een klein meisje met twee steile donkere staartjes gaat er op heen en weer, heen en weer, heel dromerig.

Aan de overkant, in de flat op de hoek voor de brug, op nummer 87b, woonde tot zijn dood op 18 mei 2000 cabaretpaus Wim Ibo. Hij werd 82. Hij is onder meer auteur van het standaardwerk: *En nu de moraal van dit lied. Overzicht van 75 jaar Nederlands cabaret*, uit 1970.

Net over de brug rechts loopt langs de Nieuwe Herengracht een pad dat in 1986 vernoemd werd naar dr. D.M. Sluys (1871-1943). Hij was secretaris van de Nederlandsch-Israëlitische Hoofdsynagoge (de Joodse Gemeente in Amsterdam) en schreef over de geschiedenis hiervan meerdere boeken en artikelen. Hij woonde Plantage Middenlaan 72 en kwam om in het concentratiekamp Sobibor.

» We lopen verder en bevinden ons nu in de ruim driehonderd jaar oude Plantagebuurt en wel in de hoofdstraat: de Plantage Middenlaan.

Vaak wordt gedacht dat de Plantagebuurt buiten Amsterdam-Centrum ligt. Begrijpelijk, want de uitstraling is die van de negentiende-eeuwse ‘buitenwijken’ buiten de Singelgracht, zoals de Concertgebouw- en Vondelparkbuurt. De Plantage ligt echter binnen de zeventiende-eeuwse omwalling en maakt deel uit van de zogenoemde Vierde Uitleg, bebouwd volgens ontwerp uit 1682 van stadsingenieur en landmeter Jacob Bosch. Dit basisplan, met hoofdlaan (Middenlaan), parallel- en zijstraten, is nog altijd goed zichtbaar. Lang is het een groen wandelgebied met tuinhuisjes geweest; vanaf 1860 werd de Plantage een woonwijk. Maar groen is de buurt nog altijd.

De Plantage wordt door W.F. Hermans (1921-1995) – in *Ik heb altijd gelijk*, 1951 – gekarakteriseerd als een *merkwaardige, parkachtige stadswijk, die voornamelijk uit grote wetenschappelijke*

instellingen bestond: de dierentuin, de plantentuin, natuurkundige, medische, chemische en technische laboratoria.

Harry Mulisch (1927-2010) beschrijft de Plantage in Paralipomena Orphica (1970) als een buurt vol openbare gebouwen, instituten, laboratoria, een verlate kazerne, de dierentuin, hortus botanicus, oudemannenhuizen etc.

Aanmerkelijk minder zakelijk is de beschrijving (Over het openbare onderwijs in Holland, 1840) van romanticus Victor Cousin (1792-1867), zo'n anderhalve eeuw voor Mulisch: ik kan niet zwiggend voorbijgaan aan de wandelplaats, Plantage genaamd. Dat is een voorstad of beter gezegd een tuin die uit verschillende mooie lanen bestaat, geflankeerd door mooie bomen en pittoreske woningen waar de inwoners van Amsterdam 's avonds of zondags de genoegens van de rust en van het buitenleven komen smaken.

In deze buurt heeft de Tweede Wereldoorlog diepe sporen achtergelaten; we zullen die tijdens de wandeling in verschillende vormen tegenkomen. Dit citaat hier ter illustratie: een van de hoofdpersonen in De avondboot (2001) van Vonne van der Meer neemt zijn vriendin mee naar hier: Toen ze op een zondagmiddag samen door de Plantagebuurt liepen, had hij haar het huis aangewezen waar zijn grootouders hadden gewoond, voor ze werden weggehaald.

Grenzend aan het Sluyspad ligt een van de grootste trekpleisters van de buurt: de Hortus Botanicus uit 1682. In 1729 komt de Franse filosoof Charles de Montesquieu (1689-1755) op bezoek: Ik heb de hortus bezocht in Amsterdam. Het is de mooiste die ik ooit heb gezien. De Zweedse geleerde Linnaeus bezocht de tuin (tussen 1735 en 1738) regelmatig en tsaar Peter de Grote maakt er in 1717 een wandelingetje, waarbij hij loopt als een wilt en woest mensch, is zeer morsig en slordigh, en eedt seer slordigh, roghelt en spuwt maer op de tapijten neer, aldus de vrouw van Hortuscommissaris Henrick Bicker, die een verslag schreef.

De Hortus Botanicus met de Drieklimatenkas vanuit de lucht. Links de Nieuwe Herengracht, boven de Hortusbrug die de Muiderstraat verbindt met de Plantage Middenlaan. Rechtsboven het Wertheimpark. Foto Peter Elenbaas

De toegangspoort is gebouwd in 1715. Aan de buitenkant zijn het oude (het koggeschip) en het nieuwe stadswapen (de drie andreaskruisen) aangebracht. Aan de binnenzijde zijn de familiewapens van twee commissarissen van de Hortus te zien: Gerbrand Pancras en Gerrit Hooft. Ze worden bezongen in het 'Loflied op de Hortus Botanicus' uit *Amsterdamsche Tempe of Nieuwe Plantage* van Daniël Willink uit 1712, eindigend met de woorden: *Dit zijn de heeren die met lof, / Bezorgen aller Kruiden Hof.*

Simon Vestdijk volgde in dit 'Kruiden Hof' college, net als Midas Dekkers:

We kregen 'kaswandelen' van Piet Vermeulen. Die gafje dan een bloem in de hand.

Prof. T.J. Stomps (links), A.J. van Laren (midden) en een tuinmeester bij het voormalige zaadkoepeltje van de Hortus Botanicus, 1932. Stomps, docent van onder anderen Simon Vestdijk, raakte na de oorlog uit de gratie (zie bladzijde 115). Foto Stadsarchief Amsterdam

‘En, mijnheer Dekkers, wat heeft u daar in handen?’

‘Een bloem, mijnheer Vermeulen.’

‘Fout, mijnheer Dekkers, dat is geen bloem, dat is een bloeiwijze.’

Zo werden we wijsgemaakt in de biologie.

Enigszins katterig werden de studenten zaterdagochtend geconfronteerd met het verschijnsel paddenstoel:

Als je een paddenstoel had en je brak hem open, dan kon je ruiken hoe die heette.

‘En mijnheer Dekkers, waarnaar ruikt die paddenstoel?’

En toen kwam hij bij Romke van der Kaa, die tegenwoordig van die leuke tuinboeken schrijft, ‘waarnaar ruikt deze paddenstoel?’

‘Naar warme koffie met cognac, mijnheer Vermeulen.’

(Uit een tv-uitzending van RTV Noord-Holland, januari 2004)

Er zijn vele redenen om deze tuin te bezoeken. Sara Burgerhart (uit de gelijknamige roman van de dames Wolff en Deken)

komt er een wandeling maken (1782), Simon Vinkenoog (1928-2009) steelt er cannabis (1962), Jan de Hartog (1914-2002) komt er in zijn jeugd om te schrijven: *Er was, in die jaren, geen betere achtergrond denkbaar voor een jonge schrijver om zijn verhalen uit te werken dan de Tropische Kas van de Hortus Botanicus.*

Alma Whittaker uit *Het hart van alle dingen* (2013) van Elizabeth Gilbert gaat er werken en Dora uit *Een verlegen man* (1994) van Monika Sauwer (pseudoniem van Yolanda Nusselder) is van plan [...] te gaan tekenen in de dierentuin, maar de schorre vogelkreten die ze uit het geboomte hoorde opstijgen stonden haar tegen. Al die pauwen en andere praalhoenderen ook. Ze had nu liever even een tuin zonder dieren en kinderen. Ze koos de zonzijde van de Plantage Middenlaan en liep langzaam en diep ademhalend in de richting van de Botanische Tuin.

Sylvia Witteman maakt zo'n twintig jaar later dezelfde gang: *En Artis is leuk, maar afgelopen weekend bleek dat wel érg veel mensen het met me eens waren. [...] Maar geen nood, de Hortus Botanicus zit om de hoek en daar komt geen hond. Dat laatste bleek overigens mee te vallen. Ik was amper binnen of ik stuitte al op een in verschoten kaki vrijetijdsplunje gestoken bejaard echtpaar, tanige padvindsters op juchtlederen wandelschoenen uit een vervlogen tijdperk. 'Ja, maar dit is geen gewóón vijfvingerig guichelheil,' fluisterde de man tegen de vrouw. 'Kijk maar, hij staat naast stijve moerasweegbree. En dat doet hij alleen als er slipbladig loogkruid in de buurt bloeit. Dus...' (de Volkskrant, 6 augustus 2015)*

In 2006 organiseerde *Het Parool* een wedstrijd 'sonnetten dichten', met als onderwerp 'Hortus Romanticus', onder leiding van Jan Boerstool. Hij schreef de eerste twee regels, de inzenders deden de rest:

Amor's Oase

*De Hortus vraagt erom dat je hem mooi typeert,
dus noem ik hem weleens 'een lusthof om te zoenen',
een stilteparadijs voor minnaars van het groene
dat je met bloemetjes en bijtjes confronteert.
Hier bloeit de liefde in de hete palmenkas*

en vult de lucht met zinnenprikkelende geuren,
bij al die tropenweelde kan het zó gebeuren,
dat Amor toeslaat onder het beslagen glas.
Was Bloem 'domweg gelukkig in de Dapperstraat',
hartstocht omhelst je als je in de Hortus staat.

De befaamde neuroloog en schrijver Oliver Sacks (1933-2015) publiceerde kort voor zijn dood zijn autobiografie *Onderweg* (2015), waarin hij zijn liefde voor Amsterdam, 'mijn lievelingsstad op het Europese vasteland', kenbaar maakte: *We bewonderden de grachten met de hoge trapgevels, de oude Hortus Botanicus en de prachtige Portugese synagoge [...], de algehele vriendelijke, open atmosfeer die kenmerkend was voor de stad.*

Een bijzondere literaire gebeurtenis vond in 1988 plaats: *Dichters binnen de perken*. Dertig gedichten van gerenommeerde schrijvers waren op bordjes in de tuin geplaatst bij planten, bomen, bloemen waarop de gedichten betrekking hadden. Er werd een mooi boekje van gemaakt, initiatiefnemer was Paul Ijpelaar. Op 14 mei kwam een aantal dichters hun gedicht in de tuin voorlezen. Het werd een groot succes. Theodor Holman was de volgende dag in *Het Parool* lovend en sprak van slechts één misser: *Er was niemand van de radio om het vast te leggen en de televisie heeft er geen opnamen van gemaakt.*

In 2002 vond hier de uitreiking van de Plantage Poëzieprijs plaats, thema Hortus Botanicus. Jeanne Wesselius won met haar gedicht 'Rosa Serafini', dat zo eindigt: *Niets is triest aan de overjarige / bruid. Voor het oog van de tuin / kleedt zij zich uit.*

Tijdens de prijsuitreiking las Guus Luijters zijn gedicht *Hortus* voor (in dat jaar gepubliceerd in *Hollands Maandblad*, nr. 11), dat hij als motto meegaf: *In de kas klinken stemmen / stemmen die je niet vergeet...*

Meer over literatuur in de Hortus is te vinden in *De Hortus. Een wandeling door de Hortus Botanicus in de Amsterdamse Plantage* uit 2006.

Naast de Hortus vinden we het Hugo de Vries-centrum, dat in 1991 in gebruik werd genomen door verschillende natuur- en

milieuorganisaties. Hugo de Vries (1848-1935) was van 1896 tot 1910 directeur van de Hortus.

Meijer Sluysen vertelt in *Voordat hij het vergat* over de politieagenten Jodewillem en Bachrach: *Op een avond loopt Jodewillem door de Plantage Middelaaan [Middenlaan, soms ook Middenweg, KvG]. Op de hoek van de Parklaan vindt hij een dood paard. Hij naar het Meyer[!]plein om er zijn rapport te schrijven. Middenin die administratieve besogne vraagt hij aan agent Bachrach: ‘Zeg Izak, schrijfje Middelaaan met één of met twee l’s?’ Bachrach denkt lang en ernstig na. Als zijn hersens vergeefs hebben geknars, staat hij op en zegt: ‘Willem, ga mee, we gaan het paard naar de Muiderstraat schleppen.’*

Op het politiebureau op het Meijerplein komen aan het begin van de oorlog schrijfster Mary Dorna en haar man (Henk Tenkink) terecht, beschuldigd van landverraad. Ze zouden vanuit hun huis (Prins Hendrikkade) lichtsignalen aan de Duitsers hebben gegeven:

Dat Mary zelfjoods is, legt geen gewicht in de schaal. Uiteindelijk blijkt alles op een misverstand te berusten. Henk en Mary hebben hun huis nog niet verduisterd, en telkens als de keukendeur opengaat, wordt één venster verlicht. Aan de overkant ligt de marinierskazerne en daar was dit als een lichtsignaal aan de vijand opgevat. Na de hele nacht in hechtenis te zijn gehouden, worden ze vrijgelaten. In haar verhaal Mei 1940 (1968) heeft Mary deze wrange gebeurtenis vastgelegd. (Wilma Bongers in Amsterdam & zijn schrijvers, 2008)

» We steken de Plantage Middenlaan over naar het Wertheimpark.

Het parkje oefent een grote aantrekkingskracht uit op Peter van Straaten (‘Goh’, uit *Leuk is anders*, 1986):

Tegenover de Hortus Botanicus bevindt zich een klein parkje waar het op het ogenblik op de een of ander manier méér herfst is dan op welke andere plek in Nederland dan ook. Ik kwam erlangs op weg naar de Henri Polaklaan, waar ik met wat mensen moest praten over een pro-

ject waaraan ik in een moment van lichtzinnigheid mijn medewerking had toegezegd. Met het voornemen na het gesprek even in dat parkje te gaan kijken, ging ik naar binnen. Gelukkig waren we het snel eens, vooral ook doordat ik in mijn haast om weg te komen op alle voorstellen ja zei en veel meer toezegde dan ik, thuis, in mijn veilige woning, van plan was geweest te doen. Maar ik wilde zo snel mogelijk naar dat parkje.

Maarten Koning en Klaas de Ruiter (J.J. Voskuil, Bij nader inzien, 1963) zien het parkje in de winter (van 1947): *Achter het hek lag het Wertheimpark, in het donker. De takken boven hun hoofd ritselden en kreunden, terwijl ze in de wind heen en weer woeien.*

Het Wertheimpark verkreeg in 1898 zijn huidige naam, ter gelegenheid waarvan ook een fontein werd geplaatst, naar een ontwerp van Jonas Ingenohl, waarop zeven kwaliteiten van Wertheim (1832-1897) zijn vereeuwigd. W.A. Paap (1856-1923) schreef in 1896 een sleutelroman over Wertheim: *Jeanne Collette*.

Simon Carmiggelt in zijn Kronkel 'De fontein' (1982): *Ik liep langs het wat rafelige grasveld en passeerde de nimmer spuitende fontein, een marmeren erectie, die bijna een eeuw geleden werd opgericht om de naam van de heer A.C. Wertheim, financier en filantroop, de eeuwigheid binnen te drijven.*

De Kronkel gaat verder over de verliefdheid van een man op een – uiteindelijk onbereikbare – vrouw: *En zij, ach, ze was wel een beetje verkikkerd op me, maar het ging niet zo diep als bij mij. Ik mocht zo nu en dan eens bij d'r komen of met d'r uit, maar ze liet me wel bedelen. En ik accepteerde dat. Ik was verliefd en ik bleef verliefd en dat vulde mijn leven.*

Een interessante aanvulling op het verhaal van Carmiggelt is te lezen in *Mijn beter ik. Herinneringen aan Simon Carmiggelt* (1991) van Renate Rubinstein (1929-1990), waarin zij onthult een intense verhouding met Carmiggelt te hebben gehad: *Simon heeft over zijn verliefdheid op mij één stukje geschreven dat 'De fontein' heet en in Welverdiende Onrust staat.*

Carmiggelt sleutelt hierin wat aan de werkelijkheid. Zo was

het Wertheimpark eigenlijk het Sarphatipark – daar wachtte Simon namelijk altijd voordat hij bij Renate op bezoek mocht komen: *Hij kon over alles schrijven, als het er maar niet uitzag als autobiografisch.*

In de situatie van het parkje – *rafelig grasveld en nimmer spuitende fontein* – is zichtbaar verandering gekomen door diverse opknappbeurten. Ook de fontein werd, in 2000, weer in werking gesteld.

In 1993 werd het Auschwitz-monument (uit 1977) van Jan Wolkers (1925-2007) van de Oosterbegraafplaats naar hier verplaatst. Wolkers zelf over het monument:

Je kijkt naar de hemel en je begrijpt niet dat dat blauwe uitspansel boven die ontzetting heeft gestaan, even onaangedaan en vredig als boven een wei met bloemen. En in een visioen van rechtvaardigheid zie je de blauwe lucht boven je vol barsten trekken, alsof de verschrikking die daar op aarde onder heeft plaatsgehad voorgoed de eeuwigheid geschonden heeft. Zo ben ik dus op het idee gekomen om gebroken spiegels op dat kleine stuk aarde waar die urn met as rust, neer te leggen. Voorgoed kan op die plaats de hemel niet meer ongeschonden weerspiegeld worden.

Het kwam direct in het nieuws doordat het kapot werd geslagen nog voor de officiële onthulling had plaatsgevonden. De dader bleek zelf aan de (glas)constructie van het monument te hebben meegewerkt. Op 2 september 1996 pleegde hij zelfmoord.

Aan de andere kant van het parkje is een herinneringsboompje geplaatst ter nagedachtenis aan vijf medewerkers van Artsen zonder Grenzen, die in Afghanistan om het leven kwamen (2 juni 2004) en aan drie medewerkers die (28 januari 2008) omkwamen in Somalië.

In 2012 werd in dit parkje het volgende gedicht van J.H. van Geemert geplaatst: